

Göçün Altmışınıc Yılında Bir Durum Mekân olarak Aradaliğa Kurulan Fotoğraftan Köprüler

Red Thread Sayı 6 | Besim Can Zırh

“ Bir şehir düşünün, 130 bin sakini olan epeyce büyük bir şehir. Sakinlerinin iletişim ve altyapıya fevkalade dengesiz erişebildiği bir şehir. Nüfusun yüzde doksanının kendi radyosu olmasına karşın, günde sadece 90 dakika yayın dinleyebildiği. Nüfusun yüzde doksanının kendi televizyonu olmasına karşın her iki haftada bir sadece 45 dakika yayın izleyebildiği. Oldukça düzensiz film gösterilen, belki haftada bir. Yerel dilde beş günlük gazete ve bir düzine kadar derginin olduğu fakat hepsi yurtdışından ithal edildiği için içeriklerinin bu insanların gündelik hayatına alakasız kaldığı. Sayısı bir düzine kadar olan ama ancak 30 bin kitap barındıran kütüphanelerin olduğu bir şehir. Kültürel etkinlikler, tiyatro ya da dans ve konserlerin son derece nadir olduğu, ayda iki ya da en fazla üç. Muhtemelen bu şehrin üçüncü dünyada olduğunu sanıyorsunuz. Fakat burada mevzu bahis olan dördüncü büyük Türk şehridir. Türkiye’de değil, Avrupa’nın merkezinde, Berlin’de bulunan bir şehir” (Oopen, 1984).

Göçmen mahalleleri: Aradaliğın görkemli mekânları

1980’lerin hemen başında yazılmış bir akademik makalenin girişinden aldığım bu alıntı özgün bir toplumsal mekân olarak göçmen mahallelerinin dışarıdan nasıl görüldüğüne dair oldukça güçlü bir betimleme sunuyor. Erken formlarıyla göç edilen ülkelerdeki büyük kentlerin tren garları etrafında karşılaştığımız, bir anlamda merkezlerin marjinde yer alan bu mekânlar kuşakların değişmesiyle birlikte kurumsallaştı. Döneminin siyasi iklimine

göre (bir çeşitlilik olarak kutlanacak ya da bir yabancılık olarak ürkülecek) farklı renkler olsa da göçmenlere dair temsillerin en önemli kurucu öğelerinden birine dönüştü. Ne ev sahibi toplumlardan bakıldığında ne de anavatandan ziyaret edildiğinde kavranması kolay olmayan yeni bir toplumsal durum-mekân olarak varlığını korudu. Göçmenlerin yeni bir yaşam inşa ettiği bu mahallelere “paralel toplum” ön kabulüyle bakanlar homojen, içinde bulunduğu toplumdan kopuk ve coğrafi olarak daha uzaktaki bir ülkeye içkin toplumsal anklavlar gördü. Oysa ki o uzaktaki anavatanda ise ya “öz” kültürün bir karikatürü (gurbetçi/Alamancı tiplemesi) ya da nadir hadiselerde anavatanın kahraman temsilcileri olarak hayal edildiler. Ben bu durumu “aradalık” olarak anıyorum. Fakat bu lafzı göç yazınında yaygınca kullanılan “iki dünya arasında olmak/kalmak/sıkışmak” betimlemesinin imlediği biçimiyle bir “patoloji” olarak değil bilakis verili kabul edilen ulusal kurgu ve anlatıların tarihsel dikiş yerlerini görünür kılan kendiliğinden kavramsal bir provokasyon olarak görüyorum.

Bu nedenle bu yeni toplumsal mekâna dair bir anlatı kurmak, varoluşunu kendi dilinden duymak ve anlatmak güçtür. Söz gelimi, sinema alanındaki temsillere baktığımızda; gurbette üretilmiş Tefik Başer’in (Hamburg Üçlemesi) *40 Metrekare Almanya* (1986), *Sahte Cennete Veda* (1989), *Elveda Yabancı* (1991) ya da anavatandan gelen yönetmenlerin çektiği Şerif Gören’in *Almanya Acı Vatan* (1979) ve *Polizei* (1988), Sinan Çetin’in (kendi oryantalist egzotizmiyle malul) *Berlin in Berlin* (1993), Kutluğ Ataman’ın *Lola ve Bilidikid* (1999) gibi filmlerin farklı açılardan bu mahallelere kısmen içeriden bakabildiğini görüyoruz. Buna karşın Demir Özlü *Berlin’de Sanrı* (1987), *Berlin Güncesi 1989 İlkbaharı* (1991), Nedim Gürsel’in *Çıplak Berlin* (2006) ve Enis Batur’un *Siyah Sert Berlin* (2013) gibi Berlin’e konukluklara dayanan ve birbirleriyle de konuşan metinlerde ise bu mahallelerin anavatan yazarları için dahi nasıl bir marjinde kaldığını okuyoruz. Onların metinlerinde bu mahalleler, Aras Ören, Gültekin Emre ya da Güney Dal gibi Almanya’da yaşayan memleketli göçmen yazarların mihmandarlığında, memlekete dair lezzetler için ziyaret edilen ve neredeyse Türkiye’den daha uzak coğrafyalar olarak betimlenir.

Bu anlatılara baktığımızda “aradalık” olarak andığımız konumu sadece tanımlı iki alanın arasında sıkışmış olmakla değil aynı zamanda tanımlı alanlara dair eleştirel bir düşünüş geliştirebilme imkânı olarak da anlıyorum. Nasıl sesleniyordu Hüseyin Kuzu, senaryosunu yazdığı *Polizei* (1988) filminde Ali Ekber’in (Kemal Sunal) ağzından: “Burası Alamanya değil Berlinistan.” Filmin hemen başında geçen bu basit cümle sonrasında akademik çalışmalarda ulus-ötesi (transnational) ya da yerel-ötesi (translocal) kavramlarıyla karşılığını buldu. Söz gelimi, erken 2000’lerde Kadıköy ve Kreuzberg arasında açılan ve bugün halen canlılığını koruyan hip-hop koridoru. Söz gelimi, *Berlİstanbul* gibi yeni bir mekân tahayyülüne işaret eden konum etiketleriyle düzenlenen kültürel etkinlikler. Söz gelimi, 2013 Gezi Parkı Protestoları sonrasında yoğunlaşan ve “Yeni Dalga” olarak anılan göç dalgasından çevrimiçi yayınlanan yeni medya platformlara yansıyanlar: Jeyan İdil Arslan’ın [Lavarla](#) için yazmaya başladığı *Üçüncü Yaka* (Kadıköy ve Avrupa yakalarına üçüncü olarak eklenen Berlin) ve Yelta Köm’ün [Manifold](#)’da yayımlanan *Berlin Notları*. Levent Soysal’ın (2001) henüz 2000’lerin başında Berlin’de yaşayan göç kökenli gençlerin gündelik yaşamında tanık olduğu üzere, bu mahallelerin dünyadaki konumları, ne içinde buldukları (Almanya) ne de ulus-ötesi ilişkilerle erişim sağladıkları (Türkiye) ulusal alanlara indirgenebilir. Berlin’de Kreuzberg, Hamburg’da Altona semtleri, Köln’de Venloer ve Keup caddeleri bu yeni toplumsal mekânın oluşumunu ve kuşaklarla birlikte dönüşümünü anlamak açısından önemli örneklerdir.

Aradalığın izinde fotoğraf...

Göçün altmışıncı yılı olan 2021 ise aradalığın bu özgün coğrafyaları için pek çok nedenden dolayı özel bir döneme denk geliyordu. Bir yandan 1960’larla birlikte göç edenlerin kuşaklarla birlikte yerleştiği ve göç-sonrası bir topluluk olarak kurumsallaştığı ve fakat buna karşın gerek çok-kültürlülük politikalarının (NSU Cinayetlerinin ürkütücü gölgesinde)¹ yerini sorgulayıcı entegrasyon tartışmalarına bıraktığı, gerek Türkiye’nin AB üyeliği ekseninde erken 2000’lerdeki olumlu havanın dağıldığı ve gerekse de 2011 sonrasında Suriye’den Avrupa’ya yaşanan mülteci dalgasıyla Türkiyeli göçmenlerin

konumlarını yeniden müzakere ettikleri bir dönemdi. Diğer yandan, 2013 Gezi Parkı Protestoları sonrasında yoğunlaşan “Yeni Dalga” ile gelen yaratıcı sınıf mesleklerden orta-sınıf göçmenler “acı vatani” çeşitlendiriyordu. Türkiye ve Almanya (ve dolayısıyla AB temsilindeki Batı) eksenindeki siyasi gerilimlerin gölgesinde kalan bu özel yılın büyük bir kısmını Almanya’da geçirdim. Bu zaman içerisinde göçün altmışıncı yılı vesilesiyle hazırlanan dört farklı fotoğraf sergisini ve sergiler etrafında düzenlenen etkinlikleri izleme şansım oldu. Kapsam ve odaklandıkları görsel malzemelerin içeriği birbirinden farklı olsa da bu dört sergi bir anlamda aradlığın görsel arkeolojisine kapı aralıyor ve buradan göçün bugüne dair düşündürücü sorular uzatıyordu.

In Situ: Göç üzerine foto-hikâyeler – Ludwig Müzesi

Yılmaz Dziewior, Ela Kaçel ve Barbara Engelbach ortaklığında Ludwig Müzesi için hazırlanan “In Situ: Göç üzerine Foto-Hikâyeler” sergisini özgün kılan DOMiD’in (Göçle İlgili Dokümantasyon Merkezi ve Müze) arşivinden seçilen ve göçmenlerin kendi çektiği fotoğraflara ve ulaşılabilen ailelerle gerçekleştirilen mülakatlara dayanıyor olmasıydı. Bu görsel malzemeye odaklanan küratörlerin ilk önermeleri göçmenlerin bu fotoğrafları çekerek döneminin belediye ya da konut şirketleri gibi kurumsal aktörleri tarafından üretilen normatif görsel temsil çerçevesinin dışında bir anlatı ördükleri oluyor. Fotoğrafi kimin çektiği, kimin fotoğrafının çekildiği, ne zaman, nerede ve hangi amaçla çekildiği gibi sorular üzerinden tasnif edilen malzemeye baktıklarında gördükleri ise fotoğrafın göçmenler için öz-düşünsel bir iletişim aracı olarak ve vardıkları bu yeni ülkede kendilerini yerelleştirmek yönünde bir işlev kazandığı. Bu sürecin temel durakları ise (1) varış (işçi yurtları), (2) yerleşme stratejileri (yeni alınan araba ya da kıyafetlerle yaşadıkları kentlerin manzarasında pozlar), (3) yeni imkân mekânları yaratımı (ailelerin katılmasından sonra çıkılan evlerin arka bahçelerinde kurulan küçük bostanlar) ve (4) öz-güçlendirme hikâyeleri (düğünler ya da grevler gibi bir topluluk üyesi olmanın ifade edildiği etkinlikler). Bir diğer deyişle, göçmenler yeni hayatlarını ilk günden itibaren fotoğraflayarak kendi süreçlerini kayıt altına almış ve böylece kendilerine dair örülen anlatıların dışında buradaki varlıklarını yerelleştirmeyi başarmışlardı.

Biz Buralıyız: Türk-Alman Yaşamı 1990. Ergun Çağatay Fotoğrafları Sergisi

Ergun Çağatay, Küresel Güney’den işgücü göçü konulu büyük bir proje kapsamında bu sergiye temel teşkil eden fotoğrafları çekmek üzere *Gamma* ajansla 1990 yılında anlaşır. Önce Hamburg, sonra Batıya Köln ve Werl, sonra Doğuya Berlin ve tekrar Batıya doğru bir seyahat ile Duisburg adımları bu gezinin çok da planlı olmadığı izlenimi veriyor. Çağatay’ın tüm bu seyahati Mart, Mayıs ve Nisan aylarını kapsayan üç haftada tamamladığı düşünülüyor. Tam olarak ne zaman nerede olduğu bilinmiyor fakat tüm proje kapsamında 3477 adet fotoğraf çekiyor. Ruhr Müzesi kapsamında düzenlenen sergisi için bu fotoğraflardan 116 kadarı seçilmiş. Ergun Çağatay, yola çıkış amacını şu sözlerle ifade etmiş: “Seyahatimin amacı, göç ülkelerinde doğmuş veya orada büyümüş ikinci kuşağın toplumsal uyumunu veya uyumsuzluğunu göstermekti.” Fakat, Çağatay’ın belirsizliklerle başlayan çalışması planlandığı gibi Küresel Güney’den gelen tüm işçilere doğru genişleyemez, *Gamma* projenin devam etmesini desteklemekte isteksizdir ve yeni sponsorlar bulma arayışı da sonuç vermez. Çağatay masraflarının bir kısmını kendi cebinden karşıladığı projeyi sonlandırır ve Duisburg’dan Paris’e döner ve böylece çektiği fotoğraflar 25 yıl kadar “güzellik uykusuna” yatar.

Serginin de küratörlerinden Peter Stephan, Çağatay ile 2004 yılında tanışır ve fotoğrafları İstanbul’daki evinde tesadüfen 2015 yılında keşfeder. Aradan geçen 25 yıldan sonra ilk kez kutusundan çıkan bu fotoğraflar üzerine bir şeyler üretme fikri gelişir. 28 Kasım 2016 tarihinde gerçekleştirilen “Almanya’daki Türkler 1990” projesi kapsamında elliye yakın fotoğrafın ilk sunumu Yurtdışı Türkler Başkanlığı’nın desteğiyle Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliği’nde gerçekleşir. Bu sergi kapsamında Çağatay, 1990 yılında fotoğraflarını çektiği 36 *Boys* üyeleriyle de bir araya gelir. 2018 yılının Nisan ve Eylül aylarında Berlin Şehir Müzesi’nde “Bizim Berlin: Almanya’da Türkler 1990” düzenlenir. 15 Şubat 2018 tarihinde Çağatay hayatını kaybeder. Bu sergiler vesilesiyle verdiği bir röportajda şunları söylemiştir: “Onlara üzülüyordum, o kadar. Bu ülke o insanlara düzgün bir hayat sağlamayı

başaramamıştı. Ağır şartlarda çalışıyorlardı ve ikinci sınıf insanlar olarak kaldılar.”

Mustafa'nın Hayali: Almanya'daki Türk Yaşamı Üzerine. Henning Christoph Fotoğrafları 1977-1989 Sergisi

Henning Christoph kendisi de göç kökenli bir fotoğrafçıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında babasının ısrarıyla aile hep Amerika ayaklı olur. Amerika'da kültürel antropoloji okur. Üniversite eğitimi ardından Almanya'ya döner ve yeni temalar bulmak için motosikletiyle Avrupa'da bir seyahate çıkar. 1970'lerin sonunda *Geo-Magazin* dergisinden Almanya'daki Türklerle ilgili bir proje önerisi alır. Öneri geldiğinde halihazırda eşiyle birlikte yaşadığı Essen'de “güneyden gelen” bu insanlarla ilişkileri vardır. Üst kat komşusu Seyfi Sakin'in fotoğraf makinelerine ilgisi nedeniyle Türklerle tanışmış, Sakin ailesinin çocuklarını karanlık odasına misafir etmiş, sohbetleri sürünce aileye bir fotoğraf makinesi armağan etmiş. 1977 yılında bir gün Seyfi Sakin, kayınbiraderi Mustafa Aydın'ın “düğünü” olduğunu söyler ve Christoph'u ailesiyle birlikte davet eder. “Düğün” ile kastedilen Aydın ailesinin Mustafa ve Bayram adındaki 5 ve 8 yaşlarındaki oğullarının sünnet düğünüdür. Bu şaşkın ama yakın temas güneyden gelen göçmen ailelerle 12 yıl sürecek bir ilişkinin başlangıcı olur. Christoph'un eşi ilk günden beri hikâyenin içindedir ve bu sayede Sakinlerin hanesine de erişim sağlayabilir. 1978 yılında Sakinlerle birlikte Kırklareli'nde bulunan Ceylan Köyüne seyahat ederler. Böylece Christoph, 1977 ile 1989 yılları arasında Essen, Kessel ve Berlin'deki göçmen mahallelerindeki yaşama ve bu yaşamın dönüşümüne tanıklık edecektir.

Almanya'ya Göçün 60. Yılı: Birlikte Yaşam, Dayanışma ve Ortak Mücadele Sergisi

Avrupa'nın farklı ülkelerinde teşkilatlanmış olan Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu (DİDF) kırk yıllık bir örgütlenme. Türkiye'de emek-merkezli sol bir siyaset izleyen EMEP Partisi'ne yakın olan kurum kuruluşundan bu yana sınıf eksenli bir çalışma çizgisi izliyor, Almanya'da benzeri çizgide siyaset yapan kurumlar ve sendikalarla da güçlü ilişkileri var. Bu anlamda Türkiye'den Almanya'ya yaşanan işçi gücü göçüne dair önemli bir hafıza ve tanıklık

biriktirmiş bir kurum. Altmışınıcı yılı kendi kurumsal tarihlerinden birikenlerle bu sürece odaklanacak gezici bir sergiyle karşılamaya karar veriyorlar. Sergi, Ali Çarman'ın *Türkiyeli İşçilerin Almanya'ya Gelişlerinin Altmışınıcı Yılında Valizler Dolusu Umut* belgesel kitabına dayanıyor ve ayrıca hazırlanan bir belgeseli de içeriyor. *In Situ* sergisinde olduğu gibi göçmenlerin kendi biriktirdiği fotoğrafların tasnifine dayanan sergi aynı zamanda göçmenlerle yapılan mülakatlarla bu görsel hafızanın nasıl okunması gerektiğine dair de önemli notlar içeriyor. Söz gelimi, bir grup kadının piknik gibi bir buluşmada ellerinde bira şişeleriyle gözüktükleri bir fotoğraf genç kuşaktan göç kökenli izleyicileri kadınların (annelerinin) göç tarihçesine dair bellekte nasıl temsil edildiği üzeri düşünmeye davet ediyordu.

Kuşaklar arası kurulan bir köprü: Fotoğraf

Türkiye'den Almanya'ya uzun göç tarihinin farklı sekanslarına farklı vesilelerle odaklanan bu dört serginin ortaklaştığı temel motifin anlamsal bir köprü olduğunu düşünüyorum. Yeni kuşaklardan göç kökenli katılımcıların sergileri gezerken verdiği tepkiler, sergi anı defterlerine not ettiklerinden anladığım şimdi çoktan yitip gitmiş ve fakat kendi varoluşlarını da belirlemiş bir zamana dair yeni bir kavrayış geliştirdiklerine işaret ediyordu. Küçük göçmen evlerinde, muhtemelen tanıdıkların bir araya geldiği mütevazı kutlamalarda masanın üzerinde duranlar, duvarda asılı olanlar, giyimler-kuşamlar, yeni alınmış arabanın ya da kaset-çaların bir aile üyesi gibi sahnenin merkezinde durduğu fotoğraflar... Ve belki de daha önemlisi, sergiyi ziyaret eden göç kökenli katılımcıların sadece kendi aile albümlerinde olduğunu sandıkları onlarca pozla karşılaşmaları göçmenliğe dair genel bir duygu coğrafyasının parçası olduklarını düşündürdü. *Archiv der Flucht* [Sığınmanın Arşivi] projesi kapsamında "arşiv" ve "göç" kavramlarını beraber düşünmek amacıyla 6 Mayıs 2022 tarihinde düzenlenen kapalı çevrimiçi atölye çalışmasına *Göç Araştırmaları Derneği* (GAR) olarak davet edildiğimizde bir sosyolog olarak göçün bu özel yıldönümünde Almanya'da geçirdiğim bir yılda, kendiliğinden karşıma çıkan fotoğraf sergilerinden uzun süredir üzerine düşündüğüm bir durum-mekân olarak aradalık konusunda bu çerçeveyi sunmak istedim. Atölye kapsamında kendisi de göçmen olan ve bu sürece

farklı tarihçelerden çıpalar atmış katılımcılarla gerçekleşen tartışmalardan masamıza yeni sorular kaldı: Aradalığa dair arşivlerde birikenlerden bir hafıza mayalanır mı? Böyle bir çalışmanın aktörleri kimler olur? Bu hafızayı temsil edecek bir kurumsallaşma ve bu kurumsallaşmanın mekânlarını oluşturmak mümkün müdür? Türkiye ve Avrupa arasındaki ilişkiler açısından özel bir döneme denk altmışıncı yılda tanık olduklarımdan göçün yeni on yılında bu soruların cevap bulacağını düşünüyorum.

Besim Can Zırh

1 Almanya'da, 2000 ve 2007 tarihleri arasında sekizi Türkiye kökenli 10 kişiyi öldüren, iki bombalı saldırı düzenleyen ve 15 banka soygunu gerçekleştiren Nasyonal Sosyalist Yeraltı (NSU) örgütü. Örgüt, 2011 yılında tesadüfen ortaya çıkana kadar Alman makamları ve medyası bu cinayetleri göçmenlerin kendi aralarındaki mafya hesaplaşmaları olarak sunmuş ve uzun süre göçmen mahallerinde korku ikliminin sürmesine neden olmuştu. 19 Şubat 2020 yılında Almanya'nın Hanau kentinde bir göçmen kafesine yönelik yaşanan saldırıda ise 11 kişi hayatını kaybetmiş ve bu vaka "NSU 2.0" olarak anılmıştı. NSU Cinayetleri konusunda daha fazla bilgi edinmek için: Wolfgang Schorlau'nun Koruyan El (2015) romanı ve Yücel Özdemir'in Almanya'da Neonazi, İstihbarat, Emniyet Üçgeninde NSU Cinayetleri (2020) inceleme çalışmasına bakılabilir.

Red Thread Sayı 6 İçindekiler

Archiv der Flucht

Mülteciliğin Arşivi İnternet Sayfasındaki Metinlerin Düzenlenmesi

Didem Daniş

Bir Göç Müzesine Doğru: Hafıza, Arşiv ve Temsil

Besim Can Zırh

Göçün Altmışınca Yılında Bir Durum Mekân olarak Aradalığa Kurulan Fotoğraftan Köprüler

Sema Erder

Göçün “Gönüllü” ve “Zorunlu” Halleri

Pieter Verstraete

Hikâye Anlatanlar Hikâyenin Kendisine Dönüştüğünde: Sahnedeki Sürgün Yaşamlar

Melis Cankara, Seçil Yersel, Sema Aslan

İki İsim, Binbir Mekân

Red Thread Editorial Board

Sayı 6 – Editörün notu

Red Thread Sayı 6 için **Erden Kosova**